

ANGOL-OROSZ EGYÜTTMŰKÖDÉS ÉS VETÉLKEDÉS A GÖRÖG ÜGYBEN:
A PÉTERVÁRI PROTOKOLL (1826) DIPLOMÁCIAI HÁTTERE

(OTDK-DOLGOZAT)

JELIGE: SZUHOV

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	- 3 -
I. A BRIT KÜLPOLITIKA ALAKULÁSA (1824-1826)	- 6 -
II. A SZENTPÉTERVÁRI DIPLOMÁCIA RÉGI ÉS ÚJ VONÁSAI (1824-1826)	- 11 -
III. AZ ANGOL-OROSZ KÖZELEDÉS KEZDETEI.....	- 16 -
IV. AZ ANGOL-OROSZ TÁRGYALÁSOK MENETE.....	- 22 -
V. A PÉTERVÁRI PROTOKOLL ÉS HATÁSA A GÖRÖG ÜGYRE	- 27 -
ÖSSZEGZÉS	- 30 -
FORRÁSOK ÉS FELHASZNÁLT IRODALOM	- 31 -

BEVEZETÉS

Az 1820-as évek európai diplomáciájában előtérbe kerülő keleti kérdés meghatározó szerepet játszott a kontinentális nagyhatalmak külpolitikai magatartásának alakulásában. A keleti kérdés gyökerei szorosan kötődtek Oroszország expanzíós aspirációihoz. A birodalom geostratégiai helyzetéből adódóan a Balkán az orosz külpolitikai ambíciók egyik konstans területévé vált. A régió etnikai széttagoltsága, az oszmán uralom alatt élő népek függetlenedési törekvései és a konstantinápolyi adminisztráció decentralizált jellege több esetben is kiváló lehetőséget nyújtott Szentpétervár érdekeinek érvényesítésére. A problémahalmazhoz kapcsolódó konfliktusok a balkáni status quo felbomlása mellett a Földközi-tenger keleti medencéjében zajló szabad hajózás korlátozásának reális és állandó lehetőségével fenyegettek, amely révén a brit külpolitikára is ösztönző hatással voltak. A térség politikai viszonyainak stabilizálására irányuló igény a régió fölötti befolyás megszerzéséért vetélkedő két hatalom időszakos és korlátozott mértékű együttműködéséhez vezetett.

Az 1814-1815-ben helyreállított európai rendszer alapját az erőegyensúly elvének gyakorlatban történő alkalmazása képezte. A kontinentális struktúra számára az első komoly kihívást az 1820-as évek forradalmi jelentették. Ezek soraiba illeszkedett bele a később szabadságharcra fejlődött görög felkelés. A Peloponnészoszon zajló mozgalom azonban a korábbi forradalmaktól eltérően már a nemzeti önrendelkezés kivívásának igényével lépett fel. A bécsi rendszernek az egyik legszilárdabb eleme a legitimitás elvének betartása volt, amely alapján a görög felkelés nem volt más, mint a törvényes uralkodó ellen irányuló megmozdulás. Oroszország, mint a Szent Szövetség tagja, elítélte a mozgalmat és elismerte a szultánnak az eseményekbe való beavatkozási jogát. Bár Anglia nem képviseltette magát a szövetségben, ő is hasonlóképpen gondolkodott. A görög ügy vonatkozásában fordulat majd csak 1825-ben – Anglia és Oroszország külpolitikájának átalakulásával – következett be, amelynek eredményeképpen a keleti kérdésben addig rivális félként megjelenő államok a közös kooperációt helyezték előtérbe.

Dolgozatom középpontjába a londoni és szentpétervári kabinet együttműködésének a pétervári protokoll (1826) vonatkozásában történő vizsgálatát helyezem. A téma

feldolgozásánál arra törekszem, hogy a görög ügy kezelésében megfogalmazott angol és orosz koncepciók összehasonlítása révén megvilágítsam a két állam külpolitikai elképzeléseiben és attitűdjében érzékelhető eltérő és azonos vonásokat, valamint a kollektív fellépés mögött húzódó motivációs tényezőket. Anglia és Oroszország magatartásának tanulmányozásakor kiemelt figyelmet szentelek a kormányzati szinten megjelenő válságkezelési mechanizmusoknak, amelyek a két nagyhatalom esetében más-más jelleget öltöttek. Oroszország nemzetközi kapcsolatainak alakításában például a külügyminiszterek mellett az uralkodó személyének is domináns szerep jutott, ezért nagyobb hangsúlyt szeretnék fordítani az orosz uralkodók (I. Sándor, I. Miklós) által képviselt nézetek bemutatására. Mindemellett fontosnak tartom a szövetségesek tárgyalásai során felmerülő problémák elemzését. Példaként hozható fel az intervenció kérdése. A dolgozat készítése során a hagyományos, leíró módszert követem.

A keleti kérdés ezen részterületével kapcsolatos rendezési elvek és koncepciók a görög kérdést és annak nemzetközi aspektusait feldolgozó hazai és külföldi szakirodalom minimálisan tárgyalt területét képezik. A pétervári protokoll megkötésének körülményeit alaposabban Harold Temperley dolgozta fel 1924-es tanulmányában. Azonban vizsgálódásának tárgyát elsősorban Dorothea Lieven diplomáciai szerepvállalása alkotta. Ebből adódóan az angol-orosz egyezmény háttérének egy szűkebb aspektusból történő bemutatására koncentrált. A keleti kérdés és a nemzetközi kapcsolatok témakörében publikáló szerzők – például J. A. R. Marriott és C. W. Crawley – munkái pedig érintőlegesen foglalkoztak az adott problémakörrel. Dolgozatomban elsősorban az angolszász szakirodalmat használtam fel, amelyek közül Paul Schroeder, Douglas Dakin, Barbara és Charles Jelavich monográfiái, valamint az A. W. Ward és G. P. Gooch szerkesztésében készült Cambridge History of British Foreign Policy című kötet érdemelnek említést. A dolgozat megírásában mindemellett fontos szerepe volt Bodnár Erzsébet keleti kérdéssel kapcsolatos tanulmányainak.

Az angol-orosz kapcsolatok alakulásának vizsgálatakor a publikált források felhasználására támaszkodtam. A rendelkezésemre álló anyagok egyik részét a hivatalos, kormányzati dokumentumok, illetve nemzetközi szerződések képezték. Ilyenek voltak például a pétervári protokoll, az 1827-es londoni egyezmény, valamint az előzetes ajánlásokat megfogalmazó memorandumok. Az orosz diplomáciai anyagok forrásbázisát az Orosz Birodalom Külügyi Levéltárának (Moszkva) dokumentumait tartalmazó Vnyesnyaja polityika Rosszii XIX i nacsala XX v. Dokumenti Rosszijszkovo Minyisztversztva Inosztrannih gyel (VPR) második szériájának vonatkozó kötetei képezték. A Foreign Office állásfoglalását

rögzítő iratok a George Canning és Wellington herceg hivatalos levelezéseit közreadó forráskiadványokban találhatóak meg. A források másik csoportját a magánjellegű iratok alkották, amelyek naplókat, memoárokat és személyes levelezéseket tartalmaztak. Ezek között említhetjük Lieven grófnő, valamint Metternich kancellár feljegyzéseit.

I. A BRIT KÜLPOLITIKA ALAKULÁSA (1824-1826)

A történeti keleti kérdés 1774 és 1792 közötti szakaszában a Balkán-félsziget Ausztria és Oroszország érdekszférájának ütközőpontját képezte. A két fél között e térségben zajló nagyhatalmi vetélkedés ekkor még nem tekinthető európai ügynek. A XVIII. században a problémakör nem képezte a kontinentális nagyhatalmak külpolitikájának szerves részét. A helyzet a napóleoni háborúk idején módosult, amikor Franciaország terjeszkedő politikája a mediterrán térségre is kiterjedt.¹ Ezen a ponton indult meg Nagy-Britannia keleti kérdésben történő aktív szerepvállalása, amelyet a tengerszorosok és ez által az Indiába vezető kereskedelemi útvonal fokozódó fenyegetettsége ösztönözött. A problémakör ennek ellenére – az európai ügyek prioritásának okán – még hosszú ideig háttérbe szorult. A keleti kérdés pedig majd csak a görög szabadságharc révén, az 1821-es laibachi kongresszuson került napirendre.

Nagy-Britannia külpolitikájának legfontosabb alaptétele a kontinentális egyensúly rendszerének fenntartása volt, ezért kezdetben – a többi nagyhatalomhoz hasonlóan – elítélte a görögök megmozdulását. A Balkánon zajló események azonban komoly aggodalmat ébresztettek a londoni kormányzatban, amely tartott attól, hogy a görög felkelés Oroszország déli irányú terjeszkedő politikájának feléledését vonja maga után. Szentpétervár esetleges fegyveres beavatkozása a bécsi udvari körökben is nyugtalanságot generált. Az Orosz Birodalom féken tartásának közös szándéka pedig mind Angliát, mind Ausztriát az egymással történő szorosabb együttműködésre ösztönözte. Az angol külügyminisztérium élén álló Robert Castlereagh a keleti kérdés tekintetében elfogadta a Metternich-féle status quo politikát és a Béccsel való összhang fontosságát hangsúlyozta. Konceptiójában kiemelt szerepet játszott az európai szövetséges nagyhatalmak kooperációjának megerősítése. Castlereagh ugyanis úgy vélte, hogy az I. Sándor által is oly fontosnak tartott idea az orosz intervencióval szemben megfogalmazandó érvrendszer kiindulási pontját képezhetné.²

Castlereagh 1822 augusztusában bekövetkezett tragikus halálát követően az angol külügyminisztérium irányítása George Canning kezébe került. Politikájában a Castlereagh által korábban szorgalmazott európai együttműködés gondolata háttérbe szorult és a Szent Szövetség koalíciójának megbontása került előtérbe. A görög szabadságharc vonatkozásában

¹ Wilson: The Struggle for the Mediterranean. In: The Cambridge Modern History. The Restoration. Vol. VIII. (Ed.) Ward – Prothero – Leathes. New York, The Macmillan Company, 1904. pp. 620-632.

² Phillips: Great Britain and the Continental Alliance. In: The Cambridge History of British Foreign Policy. Vol. II. (Ed.) Ward – Gooch. Cambridge, University Press, 1923. p. 43.

enyhébb magatartást tanúsított. Elfogadta ugyan a benemavatkozás elvét, azonban több engedményt is tett a felkelők számára. Az 1822 októberében megrendezésre került veronai kongresszus előtt Canning arra utasította Wellington herceget, követelje a Portától, hogy biztosítson jobb kormányzatot és amnesztiát a görögök számára.³ Nem sokkal ezután a londoni kabinet hivatalosan is hadviselő félnek ismerte el a görögöket.⁴ A felkelők státuszának módosítását alapvetően az angol kereskedelmi érdekek motiválták. Az Adriai- és Égei-tenger térségében ugyanis egyre nagyobb méretek öltött a kalózkodás. Mivel azonban a Porta a fennálló helyzet kezelésében eredménytelennek mutatkozott, a londoni kabinet a görög kormányra kívánta hárítani a probléma megoldását. A döntést Canning a következőképpen indokolta: *„A görögök háborús félként történő elismerését a több mint egy millió lelket számláló lakosság kalózként történő kezelésének lehetetlen volta és a kezdetben mindkét oldal részéről felháborító kegyetlenkedésnek bélyegzett küzdelemnek a civilizált háború keretibe emelése tette szükségessé.”*⁵ Az angol kormány magatartására mindezen tényezők mellett hatással volt az Európa-szerte megjelenő filhellén mozgalom, amely a közvélemény által komoly nyomást gyakorolt a Parlamentre.⁶ Valószínűleg ennek is köszönhető, hogy 1824-ben London nagyobb összegű hitelek révén nyújtott támogatást a görög szabadságharcosok számára.

A Canning által képviselt külpolitikai koncepcióval kapcsolatban azonban voltak fenntartások. Ahogyan Dorothea Lieven grófnő is megfogalmazta *„Canning politikai helyzete mindig erősebbnek látszott, mint amilyen valójában volt [...] habozok azt gondolni, hogy egy konkrét politika lett volna a fejében [...]”*⁷ Valójában azonban a külügyminiszter határozott irányelveknek megfelelően alakította Anglia nemzetközi kapcsolatait. Véleménye szerint: *„Az angol diplomácia legfőbb célja a világ békéjének megőrzése. Ezen cél érdekében először is szükség van az újonnan kirobbanó vitákkal szemben hatalmunk végsőig történő megvédelmezésére; másodszor, a fennálló nézeteltérések – ahol lehetséges – barátságos úton történő rendezésére; harmadszor, azokon a területeken ahol erre nincs remény (a másik fél) befolyásának – amennyire lehetséges – szűkítésére; negyedszer a rendíthetetlen semlegességünk fenntartására minden olyan esetben, amikor az érdekeinket vagy*

³ Uo. p. 87.

⁴ Ormos – Majoros, 48. p.

⁵ Phillips: Greece and the Balkan Peninsula. In: (Ed.) Ward – Prothero – Leathes, p. 186.

⁶ Ahogyan Canning fogalmazott: *„A kormányzat néma szüneteiben lehetséges, hogy olyan érveket alkalmazz, amelyeket nyíltan nem ismersz be, és alkalom adtán megmagyarázd és megindokold a világnak azokat a szempontokat, amelyek téged vezetnek; [...] a Parlamentben nincs olyan brit miniszter, aki megkockáztatna egy nyilatkozatot, amely elferdíti, vagy elrejtí az igazságot.”* Idézi Temperley: British Secret Diplomacy from Canning to Grey. Cambridge Historical Journal, Vol. 6, No. 1., 1938. p. 4.

⁷ Idézi Dakin, p. 151.

becsületünket nem érték sérelmek.”⁸ Az itt megfogalmazott elképzelések érvényre juttatásának igénye vezette Canning keleti kérdésben tanúsított magatartását.

A kontinentális hatalmakkal történő egyeztetések időszakában az angol külügyminiszter mindvégig ragaszkodott az intervenciót mellőző álláspontjához. Ezen a ponton érdemes kiemelni, hogy az Ötös Szövetség államainak egyike sem szorgalmazta ekkor a fegyveres beavatkozás alkalmazását. A bécsi udvar továbbra is kitartott a balkáni status quo megőrzésének koncepciója mellett, míg Berlin és Párizs visszafogott politikájának eredményeképpen az osztrák irányvonalhoz alkalmazkodott.⁹ Szentpétervár esetében azonban mindig voltak kételyek.¹⁰ Annak ellenére, hogy I. Sándor nyilatkozataiban újra és újra elhatárolódott az intervenció alternatívájától, az Oroszország és a Porta viszonyában bekövetkezett módosulások, és a két állam között felmerült problémák megoldatlansága folyamatosan magában rejtette a háborús konfliktus kirobbanásának lehetőségét. Canning éppen ezért arra törekedett, hogy a Szentpétervár számára biztonságot nyújtó szövetségi rendszert működésképtelenné tegye. Tervének végrehajtására egy új orosz kezdeményezés nyújtott lehetőséget.

A görög kérdés rendezése érdekében I. Sándor cár 1824. január 12-i körlevelében nagyhatalmi konferencia összehívását javasolta.¹¹ Az angol külügyminiszter a szövetséges államok találkozóját a kongresszusi rendszer felélesztésére tett kísérletként értelmezte, amelynek gyakorlatban történő realizálása ellentétes lett volna London érdekeivel. Bár Canning céljainak eléréséhez az európai szövetségi rendszer gyengesége ekkor kedvező feltételeket biztosított, a külügyminiszternek számolnia kellett az általa képviselt koncepció érvényre juttatásából származó esetleges problémákkal. A Robert Liverpool miniszterelnökhöz intézett levelében a következőképpen fogalmazott: *„A görög kérdés veszéllyel és gyötrellemmel teli [...] Franciaország és Poroszország teljes odaadásukat fejezték ki az orosz elképzeléssel kapcsolatban. Ausztria hallgatólagos beleegyezést színel Oroszország felé, de biztosított minket azon tökéletes meggyőződéséről, hogy az egész tervből semmi sem lesz. Mi – akik nem fogadhatjuk el ezt a fajta irányvonalat – óriási zavarban vagyunk. Ha megtagadjuk az együttműködést Franciaország, Poroszország és Ausztria is*

⁸ Idézi Lane-Poole, p. 343.

⁹ Marriott, p. 185.

¹⁰ Bodnár: Orosz-osztrák együttműködés és vetélkedés a keleti kérdésben a 18. században és a 19. század első felében. In: Uő: A keleti kérdés és a Balkán az orosz külpolitikában a 19. század első felében. Budapest, Hungarovox Kiadó, 2008. 69. p.

¹¹ Temperley: The Foreign Policy of Canning, 1820-1827. In: (Ed.) Ward – Gooch. p. 87.

ránk fogja hárítani a kudarcot; ha pedig a tárgyaláson elkötelezzük magunkat, arra fognak törekedni, hogy minket tegyenek felelőssé a sikerért."¹²

Az angol külügyminiszter a patthelyzet feloldása érdekében egy köztes megoldást választott: nem zárkózott el a görög ügyben történő nagyhatalmi egyeztetésektől, azonban feltételekhez kötötte London szentpétervári konferencián való részvételét. Canning két kritérium teljesítését követelte: az Oroszország és a Porta közötti diplomáciai kapcsolatok helyreállítását, és ezen államok fegyveres erő alkalmazásáról történő lemondását.¹³ Az előzetes tárgyalások lebonyolításával Stardford Canninget bízta meg.¹⁴ Az angol követ küldetésének részeként először Bécsbe látogatott, ahol a Metternichkel folytatott tárgyalások révén az angol-osztrák álláspontok összeegyeztetésére törekedett. London közeledési kísérlete azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A kancellár ugyanis ekkor a szövetségi szolidaritás jegyében támogatta a konferencia megrendezését.¹⁵ Stradford Canning számára pedig hamar nyilvánvalóvá vált, hogy feladatát nem lesz képes teljesíteni. Az angol diplomácia sikertelen vállalkozása azonban ösztönzően hatott George Canningre. A külügyminiszter ugyanis Ausztria magatartása révén igazolni vélte saját koncepciójának helyességét. Szintén az ő álláspontját erősítette a görög kormány heves tiltakozása is, amelyet az I. Sándor és K. R. Nesselrode külügyminiszter által Görögország pacifikálásának kérdésében előterjesztett javaslatot illetően fogalmazott meg.¹⁶ A görög kormány nyilatkozattétele alapvetően új helyzetet teremtett. Amellett, hogy kiváló ürügyet biztosított a szentpétervári konferenciától való távolmaradáshoz egyértelműen kizárta az orosz kabinet és a görögök közötti konszenzus lehetőségét.

Canning külügyministerségének korai szakaszában az angol diplomácia válságkezelési módszerének alapját az elszigetelődés irányvonalához történő igazodás képezte. Nagy-Britannia kontinentális ügyektől történő elhatárolódása azonban a keleti kérdés terén nem eredményezett teljes távol maradást. A londoni kabinet visszafogott politikája a görög probléma európai szintű megoldásában nyilvánult meg. A nagyhatalmi koncert elutasítása mellett azonban a Liverpool-kormány arra törekedett, hogy a brit érdekeket szem előtt tartva az ország gazdasági és politikai pozíciójának megfelelő módon gyakoroljon befolyást a kelet-mediterrán térség viszonyainak alakulására. Ezen ambíciók figyelembe

¹² Mr. Canning to the Earl of Liverpool, Gloucester Lodge, October 17, 1824. In: Some Official Correspondence of George Canning. Vol. I. (Ed.) Stapleton. London, Longman, Green and CO., 1887. p. 177.

¹³ Temperley, 1923. p. 88.

¹⁴ Crawley: Anglo-Russian Relations 1815-1840. Cambridge Historical Journal, Vol. 3, No. 1., 1929. p. 53.

¹⁵ Lane-Poole, pp. 347-348.

¹⁶ Az orosz tervet a konferenciát megelőzően napvilágot látott, amelyért – egyes feltételezések alapján – George Canninget terhelte a felelősség. Erre vonatkozóan lásd: Temperley, 1923. pp. 88-89.

vételével alakította ki Canning jellegzetes – Nagy-Britannia önálló cselekvőképességét előtérbe helyező – koncepcióját, amely összességében sikeresnek bizonyult. Anglia különállása és a kontinentális nagyhatalmak passzív magatartása I. Sándor kezdeményezésének kudarcát és szövetségeseivel szemben érzett bizalmatlanságának fokozódását eredményezte.¹⁷ A görög ügy megoldatlanságának és az európai együttműködés hiányának következtében pedig a londoni kabinet 1824-1825 fordulójától kezdve a nagyhatalmak irányába tett kötelezettségvállalás nélkül alakíthatta keleti kérdéssel kapcsolatos politikáját.

¹⁷ Grimsted, p. 284.

II. A SZENTPÉTERVÁRI DIPLOMÁCIA RÉGI ÉS ÚJ VONÁSAI (1824-1826)

Oroszország külpolitikájában a görög kérdés kezdettől fogva kiemelt szereppel bírt. A felkelés korai szakaszában Szentpétervár által képviselt elutasító magatartás 1821-1822 fordulóján átalakult. A birodalom nagyhatalmi érdekeinek érvényesítésére irányuló ambíció innentől fogva összekapcsolódott a Török Birodalomban élő keresztények megvédelmezésének gondolatával, amelyre az 1774. július 21-én aláírt kücsük-kajnardzsai béke nyújtott lehetőséget.¹⁸ I. Sándor ettől kezdve arra törekedett, hogy az európai nagyhatalmak bevonásával hajtsák végre a keleti válság konszolidálását, amely során lehetőség nyílik a szemben álló felek közötti kompromisszumos megállapodás létrehozására. Ezt a célt volt hivatott szolgálni az 1824-ben meghirdetett szentpétervári konferencia, amelyen a görög kérdés rendezésére kidolgozott orosz elképzelés megvitatására is sor került.¹⁹

A Nesselrode nevéhez köthető memorandum lényegében egy felosztási terv volt, amely a Török Birodalom integritásának látszatmegőrzése mellett kínált lehetőséget az önálló görög nemzetállam/államok megteremtésére.²⁰ A szentpétervári kormányzat által kínált alternatíva azonban a tárgyalópartnerek és a háborús felek részéről egyaránt elutasításra került. Fontos megjegyezni, hogy maga a tervezet – pontosabban annak részletei – még az érdemi tárgyalásokat megelőzően ismertté váltak és az érintett felek heves tiltakozását váltotta ki. A külügyminiszter ezzel magyarázta az orosz békekoncepció kudarcát. Ahogyan erről pár hónappal később írott levelében nyilatkozott: „[...] javaslatunk nyilvánosságra hozása rosszindulatú célt szolgált, meghamisította eszméinket, elhallgatta azok nagy részét, a fennmaradókat pedig hazug megvilágításban ábrázolta [...]”.²¹ A szentpétervári konferencia

¹⁸ Az egyezmény teljes szövege megtalálható: Friede von Kutschuk Kaïnardji (10/21. Juli 1774). In: Ausgewählte diplomatische Aktenstücke zur orientalischen Frage. (Zg.) Strupp. Gotha, F. A. Pethes A.-G., 1916. pp. 18-24. Az orosz-török béke megkötésének körülményeire vonatkozóan lásd: Bodnár: Oroszország déli törekvései és a fekete-tengeri szorosok problémája (1700-1774). In: Két világ kutatója. Urbán Aladár 80 éves. (Szerk.) Háda-Majoros-Maruzsa-Petneházi. Budapest, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 2009. 44-45. pp; Davison: "Russian Skill and Turkish Imbecility". The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered. Slavic Review, Vol. 35, No. 3., 1976. pp. 463-483; Marriott, pp. 133-135; Creasy, pp. 257-263.

¹⁹ Bodnár: Oroszország keleti törekvései, 1792-1830. In: A Balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában. (Szerk.) Árvay – Bodnár – Demeter. Budapest, Hungarovox Kiadó, 2005. 75. p.

²⁰ A tervezet eredetileg három – névlegesen a Porta fennhatósága alá tartozó – fejedelemség létrehozását javasolta. Erre vonatkozóan lásd: Внешняя политика России 19 и начало 20 века, (ВІР) Документы Российского Министерства Иностранных дел. Сер. II. т. 5 (13). Москва, 1982. Док. 122. Записка российского правительства правительства Австрии, Великобритании, Пруссии и Франции. стр. 308-314.

²¹ ВІР. Сер. II. т. 6 (14). Москва, 1985. Док. 84. Циркулярная депеша управляющего Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде дипломатическим представителям за границей 4 (16) сентября 1825 г. стр. 262-263.

nem csupán a Nesselrode-féle elképzelés, de egyben a nagyhatalmi együttműködés kudarcát is jelentette.

A szövetségi rendszer működésképtelenségének felismerése az orosz válságkezelési mechanizmus átalakulását vonta maga után. I. Sándor külpolitikájának mérsékelt jellege határozottabb és dinamikusabb formát kezdett öltetni. A kurzusváltás egyik alapvető következménye az angol-orosz kapcsolatok felértékelődése volt. A szentpétervári diplomácia lehetőségeinek mérlegelését követően a cár a Londen-nal történő szorosabb együttműködést szorgalmazta. Döntésének hátterében a kollektív tárgyalások során megmutatkozó nagyhatalmi passzivitás mellett két másik tényező is komoly szerepet játszott. Az első a Dunai Fejedelemségek problémájának súlyosbodása volt. Moldvát és Havasalföldet a görög felkelés kirobbanását követően török csapatok szállták meg. Az okkupáció célját a forradalmárok támogatásának megakadályozása képezte. A konstantinápolyi kormányzat fejedelemségekben való fegyveres jelenléte azonban az Oroszország és a Porta között 1812 óta hivatalosan érvényben lévő bukaresti béke pontjainak megszegését jelentette. Moldva és Havasalföld autonómiájának felfüggesztése, valamint Szerbia jogainak korlátozása az orosz-török kapcsolatok neurálgikus pontját alkotta. Szentpétervár folyamatos nyomásgyakorlása, valamint a Konstantinápolyba delegált orosz ügyvivő közvetítő tevékenysége is hiábavalónak bizonyult: „[...] Mincsaki képviselte [...] nem érte el a várt eredményt. Sem Oroszország mértékletes politikája, sem kitartó türelme, sem jogainak világossága [...] nem változtatta meg a Porta politikáját.”²²

A másik tényező a londoni kabinet görög ügyben képviselt magatartásával kapcsolatban érzékelhető bizonytalanság volt. A bécsi orosz követ 1825. október 16-i keltezéssel Nesselrode-hoz intézett levelében utalást tesz arra, hogy az osztrák császár véleménye szerint „[...] semmilyen valószínűsége nincs annak, hogy a brit kormány hozzájáruljon a (görög) protektorátus igényéhez, viszont teljes mértékben lehetséges, hogy Anglia kihasználja a körülmények jelenlegi alakulását és beavatkozik a Görögország és a Porta közötti viszályba [...]”.²³ Abban az esetben pedig, ha ez bekövetkezne az Oszmán Birodalom minden bizonnyal „[...] a négy szárazföldi nagyhatalom közvetítéséhez folyamodik, mivel azok jóindulatának ösztönzésére a hozzá fűződő viszonyban nagyobb mértékben számíthat, mint Angliáéra.”²⁴ Egyértelműnek tűnt tehát, hogy a koalíciós erőviszonyok átalakulásával London mozgásterét jelentősen kibővült. Az sem tűnt kérdésesnek,

²² Уо. стр. 259-264.

²³ Уо. Док. 92. Д. П. Татищев управляющему Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде, Вена, 4 (16) октября 1825 г. стр. 276.

²⁴ Уо.

hogy a brit vezetés az új helyzet adta lehetőségekkel élve saját érdekeinek és elképzeléseinek megfelelően próbálja majd megoldani a görög válságot. George Canning keleti kérdésben folytatott magabiztos politikája összességében tehát elérte célját: a háborús konfliktusba történő kollektív beavatkozás lehetősége 1825-re szertefoszlott, a Szent Szövetség államainak konszenzusa megbomlani látszott, a szentpétervári kormányzatban pedig ezt követően egyfajta bizalmatlanság alakult ki korábbi partnereivel szemben. Az orosz álláspontot tükrözi M. Ja. Mincski konstantinápolyi követ Nesselrode-hoz intézett 1825. július 20-i levele, amelyben azt hangsúlyozta, hogy Nagy-Britannia, Ausztria és az Oszmán Birodalom szövetségre lépett Oroszország ellen. A koalíció alapvető célja, hogy *„csökkentse Oroszország ellensúlyát és befolyását, hogy tönkre tegye annak közvéleményen nyugvó erkölcsi erejét, hogy szétszakítsa a vallási azonosság formálta kölcsönös köteléket, amely évszázadok alatt formálódott Oroszország és a görögség között, hogy megbénítsa a Moldva és Havasalföld fölött gyakorolt törvényes védelmet és [...] elhozza azok pusztulását.”*²⁵

Hasonlóképpen gondolkodott Nesselrode is, aki az orosz pozíciók veszélyeztettségéről a következőképpen fogalmazott: *„A császár valójában nem engedheti, hogy Oroszország – ameddig nem hagy fel a legőszintébb szándékainak bizonygatásával – igazságtalan vádaknak legyen kitéve, sem hogy a saját szabad akarata váljon a törvényesen megszerzett befolyását leromboló eszközzé [...]”*²⁶ Oroszország balkáni befolyását a Porta katonai sikerei tovább veszélyeztették. Az Oszmán Birodalom és vazallusa, az egyiptomi helytartó által indított közös hadjárat eredményeképpen Morea nagy része török fennhatóság alá került.²⁷ A terület megszerzését követően a konstantinápolyi kormányzat az etnikai viszonyok drasztikus átalakításával kívánta az adott régió fölötti befolyását megszilárdítani. Az egyiptomi haderő bevonása révén megkezdődött a görög lakosság korra és nemre való tekintet nélkül történő kiirtása, amellyel párhuzamosan zajlott az arabok Moreába történő áttelepítése.²⁸ Egy új oszmán vazallusállam létrejöttének veszélye azonban már nem csupán orosz, hanem alapvető angol érdekeket is sértett. Ezért George Canning levelében utasította konstantinápolyi követét, hogy követelje a török kormánytól Ibrahim Pasa azonnali megrendszabályozását.²⁹

²⁵ Idézi Jelavich, 1991. p. 72.

²⁶ Uo. p. 71.

²⁷ Bodnár, 2005. 75. p.

²⁸ Memorandum on the Conditions on which the Duke of Wellington is to Allow His Majesty's Ambassador to go to a Conference on Greek and Turkish Affairs, and of his View of the Intentions of the Cabinet; also Queries Regarding the Wishes of the Government on Certain Points. London, 26 January, 1826. In: Despatches, Correspondence and Memoranda of Field Marshal Arthur Duke of Wellington. Vol. III. (Ed.) Wellington. London, Albemarle Street, 1871. p. 75; Schroeder, p. 642.

²⁹ Temperley, 1923. pp. 91-92.

Az angol diplomácia felélénkülése automatikusan együtt járt az Oroszországhoz való közeledéssel. Bár London továbbra is ragaszkodott a közvetítő szerepéhez, egyre nyilvánvalóbb volt számára, hogy Szentpétervár jóváhagyása nélkül komolyabb lépések megtételére nem kerülhet sor. A két nagyhatalom közötti viszonyban 1825 őszén következett be változás. Ahogyan Canning Liverpool miniszterelnökhöz intézett levelében megfogalmazta: „*Kezdem azt hinni, hogy közeledik az az idő, amikor valamit tenni kell, [...]*” azonban Anglia addig nem cselekedhet amíg „*Ausztria és Franciaország nem helyezte kezünkbe az irányítást [...]*.”³⁰ Canningnek nem kellett sokat várnia. I. Sándor részéről 1825 őszén történt még egy utolsó nagyhatalmi együttműködésre irányuló próbálkozás. Az orosz diplomácia kísérletéről George Canning október 25-i feljegyzésében számolt be. A dolog érdekessége, hogy az üggyel kapcsolatos információkat K. Lieven gróf, az orosz kormányzat felhatalmazása nélkül, bizalmasan továbbította az angol külügyminiszternek. A londoni orosz követ beszámolója alapján Canning arról értesült, hogy a szentpétervári udvar nemrégiben jegyzéket küldött a három kontinentális nagyhatalom orosz követségeinek. A dokumentum feltételezett tartalma szerint az orosz fél a szövetségesek közötti nézeteltérések rendezését és a görög üggyel kapcsolatos döntések meghozatalát egy jövő év elején megrendezésre kerülő konferencián kívánta megoldani. A jelentés részletesen kitért a szövetséges nagyhatalmak által Oroszország irányában alkalmazott politika ismertetésére és a köztük felmerülő ellentétek okaira.³¹

Az újabb kezdeményezés azonban ismételten eredménytelennek bizonyult. I. Sándor politikájában ekkor került előtérbe a fegyveres intervenció gondolata. Az eredeti elképzelés alapján az orosz csapatok a Dunai Fejedelemségek birtokba vételével kényszerítették volna rá a Portát a Szentpétervár, valamint a görögség irányában alkalmazott politikájának revideálására. A tavaszi hadjárat előkészítése érdekében I. Sándor 1825 novemberében Taganrogból utazott, majd pár héttel később elhunyt.³² A hálát követően trónra lépő I. Miklós rendkívül markáns és határozott jellemű uralkodóként a külügyek terén a korábbiaknál intenzívebb irányvonal mellett kötelezte el magát. A keleti kérdés és az európai ügyek vonatkozásában egyaránt érzékelhető tendenciaváltás azonban nem jelentette a Sándor-féle politikától való teljes elszakadást. Sőt, bizonyos tekintetben I. Miklós határozottan

³⁰ Mr. Canning to the Earl of Liverpool, Seaford, October 25, 1825. In: (Ed.) Stapleton, p. 317.

³¹ Memorandum of Mr. Canning, Seaford, October 25, 1825. In: Uo. pp. 313-315.

³² Strakhovsky: Alexander I's Death and Destiny. American Slavic and East European Review, Vol. 4, No. 1/2. 1945. pp. 33-50; Princess Lieven to Earl Grey, Brighton, December 27th, 1825. In: Correspondence of Princess Lieven and Earl Grey. Vol. I. 1824 to 1830. (Ed.) Strange. London, Richard Bentley and Son, 1890. pp. 17-19; Princess Lieven to Metternich, London, January 6, 1826. In: The Private Letters of Princess Lieven to Prince Metternich. (Ed.) Quennell. New York, E. P. Dutton & CO., INC., 1938. p. 356.

ragaszkodott elődje elképzeléseihez. Példaként említhetjük a Dunai Fejedelemségek ügyét, a Portával való viszony normalizálásának igényét, valamint a tengerszorosok átjárhatóságának biztosítását.³³ Ezen kérdések vonatkozásában nem beszélhetünk kurzusváltásról. A cár az intervenció kérdésében is hasonló álláspontra helyezkedett. Tartotta magát a fegyveres beavatkozás lehetőségének fenntartásához. I. Sándor koncepciójától eltérően azonban Miklós a háborúra nem csupán a válságkezelés módszereként, a keleti krízis esetében alkalmazandó átmeneti megoldásként, hanem a nemzetközi viszonyok formálásának eszközeként tekintett.

Az új cár külpolitikai szemléletében a görög ügy megítélését illetően történt változás. Wellington herceg George Canningnek írt jelentésében hangsúlyozta, miszerint „*Ő császári felsége több mint közömbös a görögség iránt, [...] nem érti, hogyan léphetne fel a görögök érdekében a Portánál, [...] erős ellenérzései vannak a beavatkozás elve iránt, [...] a görög ügy ezen felfogása meglehetősen új, és különbözik Sándor cár (elképzelésétől) [...]*.”³⁴ Ez volt az a pont ahol Miklós gondolkodásmódjának eltérő jellege leginkább kiütközött. A morális indíttatás háttérbe szorult és az orosz külpolitikában a birodalom nagyhatalmi státuszából származó ambícióinak érvényesítésére tevődött át a hangsúly.

³³ Bodnár, 2005. 76. p.

³⁴ To the Right Hon. George Canning, St. Petersburg, 5th March (21st of February), 1826. In: (Ed.) Wellington, pp. 149-150.

III. AZ ANGOL-OROSZ KÖZELEDÉS KEZDETEI

Az európai nagyhatalmak görög szabadságharcral kapcsolatos addigi magatartása 1825 fordulójára megváltozott. A kontinenst irányító két vezető állam – Anglia és Oroszország – külpolitikája átalakult: a benemavatkozás elve háttérbe szorult és a görög törekvéseket támogató irányvonal került előtérbe. A keleti kérdésben korábban ellentétes álláspontot képviselő londoni és szentpétervári kormányzat között egy elvi együttműködés kezdett körvonalazódni, amelynek gyakorlatban történő realizálására 1827-ben került sor. A két nagyhatalom diplomáciai magatartásában bekövetkezett változások kiindulási pontját Szentpétervár képezte. I. Sándornak a görög ügy kollektív rendezésre irányuló törekvése eredménytelennek bizonyult. Az 1815 óta hagyományosan képviselt alkalmazkodási politika megbukott és hosszú idő óta először a birodalom – nemzetközi kapcsolatait tekintve – elszigetelt helyzetbe került. Az izoláltság megszüntetésének egyetlen módja az 1825 nyarán bekövetkező kurzusváltás volt. A Török Birodalom és Oroszország között fennálló konfliktus megoldásának módozatait illetően továbbra is két alternatíva kínálkozott: a békés úton való problémamegoldás és a háború révén történő rendezés lehetősége. Bár elméletben mindkettőnek volt realitása, a fegyveres megoldás alkalmazása alapvetően nem illett bele a kontinentális erőegyensúly prioritásának ideájára épülő cári koncepcióba. A nagyhatalmi konferencia konzekvenciáinak levonását követően azonban I. Sándor új lépések megtételére szánta el magát.

Az angol-orosz együttműködés gondolata már korábban is a szentpétervári diplomácia szerves részét képezte, amely azonban az általános európai együttműködés keretein belül volt értelmezhető. Most azonban a kontinentális viszonyok átalakulását követően I. Sándor úgy vélte, hogy az orosz elszigeteltség feloldásának és a keleti válság megoldásának egyetlen módja a londoni kabinettel való kooperációban rejlik. Az új irányvonalat volt hivatott jelezni a cár 1825 augusztusában a bécsi, berlini és párizsi orosz követhez intézett körlevele, amelyben tájékoztatta őket a szentpétervári konferencia nyomán kialakult patthelyzetről és instrukciókat adott a jövőben alkalmazandó magatartásukat illetően. Utasította követeit, hogy mind a keleti kérdés, mind az európai ügyek vonatkozásában a fent említett kormányzatok részéről felmerülő javaslatok tekintetében semleges álláspontot képviseljenek.³⁵ Az uralkodó

³⁵ Temperley: Princess Lieven and the Protocol of 4 April 1826. The English Historical Review, Vol. 39, No. 153., 1924. p. 59; ВПР. Сер. II. т. 6 (14). Москва, 1985. Управляющий Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде Д. П. Татищеву посланнику в Берлине Д. М. Алопеусу послу в Париже К. О. Поццо-ди-Борго 6 (18) августа 1825 г. стр. 237. A forrás teljes szöveggel megtalálható: Copie d'une dépêche réservée aux Représentants de l'Empereur près les Cours de Vienne, de Paris et de Berlin. St. Petersburg, le 6 Août

Nesselrode-val való konzultációja során a következőképpen fogalmazott: *„A török hatalom omladozik; az agónia hosszabb vagy rövidebb, de halálra van ítélve. Én még mindig itt vagyok teljes hatalmamban felfegyverkezve, saját elveimben megerősítve. [...] Ameddig azokat követem, ők (a szövetségesek) fognak hasznot húzni belőle. Nem maradhatok sokáig ezen az állásponton.”*³⁶ A cár által kidolgozott koncepció alapját a mérsékelt magatartás alkotta. Miközben szorgalmazta a Liverpool-kormánnyal való együttműködést, fontosnak tartotta, hogy a hivatalos kezdeményezés Londonból érkezzen. A szentpétervári kabinetnek jeleznie kell ugyan az angol javaslatok iráni nyitottságát, mindezt azonban a lehető legvisszafogottabb formában kell prezentálni. Hangsúlyozta ugyanis, hogy a Nagy-Britannia felé irányuló nyílt közeledés *„a múlt télen történtek után”*³⁷ nem illene a méltóságához. *„Ha kezet fognak velünk biztosan – Európa érdekének és a vallás, valamint az emberiség törvényeinek megfelelően – kontrolláljuk és stabilizáljuk az eseményeket Keleten. [...] Lord Strangford küldése fog ürügyként szolgálni; az ő érkezése új korszakot fog jelenteni ebben a kérdésben.”*³⁸

A külügyminiszterével történő egyeztetést követően I. Sándor arra kérte Nesselrode-t, hogy Madame Lieven előtt is vázolja fel a kialakult helyzetet és bízza meg a londoni kormányzattal történő informális kapcsolatok felvételére.³⁹ A grófnő és Nesselrode között zajló beszélgetés során Madame Lieven aggályait fejezte ki a küldetéssel kapcsolatban, mégis elvállalta a közvetítő szerepét.⁴⁰ A grófnő augusztus végén hagyta el Szentpétervárt. Nem sokkal távozását követően levelet intézett Metternichhez, amelyben utazásának körülményein kívül az oroszországi eseményekre is reflektált. Bár halványan utalt a cár külpolitikai koncepciójának átformálódására, fontos kiemelni, hogy a londoni küldetést és az I. Sándor által meghatározott instrukciókat illetően nem bocsátott információkat a kancellár rendelkezésére. A szeptember 2-i keltezésű levélében Madame Lieven jelezte ugyan Metternichnek, hogy *„bizonyos fokú ridegség van”*⁴¹ iránta, ennél részletesebb tájékoztatást azonban későbbi levelei sem tartalmaztak.

1825. In: Schiemann: Geschichte Russlands unter Kaiser Nikolaus I. Bd. I. Berlin, Druck und Verlag von Georg Reimer, 1904. pp. 608-610.

³⁶ Idézi Temperley, 1924. p. 60.

³⁷ Uo. p. 61.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Ezen ponton a szakirodalomban ellentmondás tapasztalható. A fentiekkel ellentétben ugyanis Janet M. Hartley úgy véli, hogy Madame Lieven oroszországi utazásának célja már eleve a Canning és Nesselrode közötti nem hivatalos kapcsolatfelvétel megteremtése volt. Erre vonatkozóan lásd: Hartley, p. 159.

⁴¹ Princess Lieven to Metternich, Reval, September 2, 1825. In: (Ed.) Quennell, p. 353.

Az angol külügyminiszter alapos információkkal rendelkezett Szentpétervár keleti kérdésben formálódó álláspontját illetően. Az elsődleges forrás K. A. Lieven londoni orosz követ volt, aki 1825. október 25-i találkozásuk alkalmával adott részletes beszámolót a Foreign Office vezetőjének. Ahogyan az Canning feljegyzéséből kiderült, ekkor szerzett először tudomást az Mohamed Ali és II. Mahmud között létrejött megállapodásról: *„Az orosz udvarnak biztos információja van arról, hogy mielőtt Ibrahim pasa hadseregét mozgósították, a Porta szerződést kötött az egyiptomi helytartóval, miszerint Görögország bármely részét hódítja meg Ibrahim pasa, azt az ő rendelkezése alá kell vonni [...]”*.⁴² A megszerzett területek kezelésére irányuló tervének lényege pedig *„[...] az egész görög népesség eltávolítása, rabszolgaként történő elhurcolása, [...] egyiptomiakkal és más mohamedán vallásúakkal való benépesítése.”*⁴³

A londoni orosz követ jelentése mindenképpen hatással volt Canning keleti kérdésben képviselt külpolitikájára. Az angol külügyminiszter súlyos körülménynek tekintette a Görögország vonatkozásában felmerült konstantinápolyi aspirációkat, amelyet mi sem bizonyít jobban, hogy november elején teljes körű tájékoztatást kért Sir George Cockburn admirálistól a Földközi-tenger térségében állomásozó hadiflotta létszámáról. Továbbá a tengernagyhoz intézett levelében vázolta a brit erők fellépésének lehetőségeit, amelyek vonatkozásában Canning alapvetően három célt határozott meg. Ezek között szerepelt az Egyiptomba irányuló áttelepítések megakadályozása, a török flotta Archipelagon való előrehaladásának feltartóztatása, valamint annak elkerülése, hogy a görögség jogtalanul kihasználja az ellenségük korlátozása révén kínálkozó lehetőséget.⁴⁴ Lieven gróf és Canning első, valamint pár nappal később – október 30-án – soron következő második brightoni találkozója teremtette meg az ideális légkört az angol-orosz együttműködésre irányuló politika felvázolásához.

Az Oroszországgal történő kapcsolatkeresés mellett a Portával való egyeztetés is Canning politikájának szerves részét képezte. Az eredeti elképzelés szerint az angol kormány mindkét irányban párhuzamosan indította volna el a tárgyalásokat. Még az érdemi lépések megtétele előtt Wellington herceg azt javasolta az angol külügyminiszternek, hogy először mindenképpen Konstantinápoly irányában tegyen gesztusokat. Gondolatmenetében több megfontolás is komoly szerepet játszott. Szentpétervár vonatkozásában úgy vélte, annak ellenére, hogy I. Miklós cár a háború deklarálása mellett kíván állást foglalni, az orosz

⁴² Memorandum of Mr. Canning, Seaford, October 25, 1825. In: (Ed.) Stapleton, p. 315.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Mr. Canning to Sir Georg Cockburn [S. d.]. In: Uo. p. 321.

hadsereg mozgósítására március végéig biztosan nem kerül sor. Ennél fogva ez az időszak tökéletes lehetőséget nyújt London számára, hogy bármilyen kötelezettségvállalás nélkül előzetes konzultációt folytasson a Portával. A török magatartás ismeretében pedig az angol kormány az Oroszországgal való egyezkedés során felkészültebben tud tárgyalni. Másrészt Wellingtonnak szilárd meggyőződése volt, hogy amennyiben Canning szoros együttműködésre lép Lieven gróffal, az angol-orosz tárgyalások híre – Pozzo di Borgo révén – hamarosan a párizsi kormány tudomására jut.⁴⁵ A figyelmeztetés ellenére Canning a Szentpétervárral történő kapcsolatfelvételt helyezte előtérbe. Döntésének hátterében feltételezhetően szerepet játszott Nesselrode-nak a két állam együttműködésére irányuló kezdeményezése. Az orosz külügyminiszter véleménye szerint ugyanis: „*A béke keleten történő helyreállítása az Oroszország és Anglia közötti tökéletes egyetértés létrehozásától függ.*”⁴⁶

Ilyen előzmények után kerülhetett sor a december 16-i konzultációra, amely során már határozottan körvonalazódott egy angol-orosz szövetség megteremtésének alternatívája. Lieven ugyanezen a napon kelt levelében részletes áttekintést adott a londoni kabinet görög ügyben való állásfoglalásáról és az Oroszországgal való kooperáció lehetőségeiről. A tárgyalások jellegének meghatározását illetően a gróf hangsúlyozta: „*(Canning) kizárólagos fontosságot tulajdonít annak, hogy kapcsolataink jellege titokban maradjon, ezt tanúsítják óvatossági intézkedései [...]*.”⁴⁷ Ezen a ponton érdemes kiemelni, hogy az orosz követ és az angol külügyminiszter személyes megbeszélései mindig a fővárostól távol zajlottak. George Canning magánemberként gyakran látogatott el a kelet-sussexi Seaford városába. Ezen utazásokat kihasználva talált lehetőséget a Lieven gróffal és feleségével való találkozásokra, amelyekre a közeli Brightonban került sor.

Az orosz követ jelentésében a kontinentális hatalmak bevonásának kérdésére is kitért. A Lieven és Canning közötti konzultáció alkalmával konszenzus született abban a tekintetben, hogy „*Az egyezményt elsősorban Oroszország és Anglia között kell létrehozni.*”⁴⁸ A két állam kizárólagos partnerségének igényét, illetve szükségességét Bécs, Berlin és Párizs görög ügyben képviselt politikája indokolta. Ahogyan Lieven gróf is kifejtette: „*Poroszország közvetlenül nem érdekelt-e kérdésben, helyzete nem követeli meg, hogy befolyással legyen arra. [...]* Ausztria nyíltan kijelentette a küzdelemben részt vevőkkel szembeni ellenséges

⁴⁵ The Duke of Wellington to Mr. Canning, Teddesley, December 9, 1825. In: Uo. pp. 346-347.

⁴⁶ Idézi Uo. p. 348.

⁴⁷ ВПР. Сер. II. т. 6 (14). Москва, 1985. Док. 103. Личное письмо посла в Лондоне Х. А. Ливена управляющему Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде 4 (16) декабря 1825 г. стр. 304.

⁴⁸ Uo. стр. 302.

pozícióját. [...] Ezen hatalom tárgyalásokba történő bevonása igazságtalan és célszerűtlen lenne. Ami Franciaországot illeti, kormányzatának álhatatlansága és rosszindulata teljesen kizárja annak a lehetőségét, hogy közösen lépjen fel velünk.”⁴⁹ A londoni orosz követ levele révén a szentpétervári kabinet megerősítést nyert az angol és orosz érdekek összehangolásának közös szándékáról. Ennek azért is volt kiemelkedő jelentősége, mert időközben Szentpéterváron jelentős változások mentek végbe. I. Miklós hatalomra jutása nem csupán az orosz bel-, hanem a külpolitikára is alapvető hatással volt. A keleti kérdés vonatkozásában markáns fellépést szorgalmazó cár magatartása komoly dilemmát okozott az angol kabinet számára. I. Miklós trónra lépését követően a Porta elleni orosz fegyveres fellépés ugyanis nagyobb realitással bírt.⁵⁰ A körülmények tükrében tehát az angol diplomáciának határozott álláspontra kellett helyezkednie.

Az angol-orosz közeledés következő lépcsőfokát Wellington herceg szentpétervári megbízatása képezte. Követté való kinevezését Lieven 1826. január 21-i levelében tudatta Nesselrode-val.⁵¹ A gróf fontosnak tartotta nyomatékosítani, hogy Wellington személyéhez maga Canning ragaszkodott. A külügyminiszter döntésében meghatározó szerepe volt a szentpétervári angol követ tevékenységével kapcsolatban érzett szkepticizmusának. Lieven hangsúlyozta, hogy *„tekintettel a rendkívüli körülményekre az angol kormánynak pontos bizonyítékokat kell kapnia arról az irányról, amelyet az új orosz uralkodó szándékozik adni politikájának, amely nem támaszkodhat ebben a felelősségteljes dologban Lord Strangford kétes igazságára, mert olyan emberre van szükség, akinek tekintélye teljes mértékben bizalmat sugall.”*⁵² A forrás egyértelmű utalást tartalmaz a Canning és a pétérvári angol követ között 1825 decemberében kialakult feszült viszonyra. A nézeteltérés oka Percy Smythe Strangford felelőtlen magatartása volt. Az orosz kabinettel történő előzetes tárgyalások folyamán az angol követ informális egyeztetéseket hajtott végre a kontinentális hatalmak képviselőivel. A velük történő konzultációk alkalmával Strangford arra törekedett, hogy Ausztriát és Franciaországot, valamint Poroszországot is bevonja a formálódó angol-orosz szövetségbe és az öt nagyhatalom kollektív együttműködésének tervét vázolta fel azok szentpétervári delegáltjainak. A koncepció értelmében az érintett államok kormányzatai közös nyilatkozatot intéznek a Portához. Abban az esetben, ha Konstantinápoly elutasítja a nagyhatalmak görög ügyben történő közvetítését, a szövetséges hatalmak elismerik Oroszország fegyveres

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Bodnár, 2005. 75-76. pp.

⁵¹ ВПР. Сер. II. т. 6 (14). Москва, 1985. Док. 120. Личное письмо посла в Лондоне Х. А. Ливена управляющему Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде 9 (21) января 1826 г. стр. 334-337.

⁵² Uo. стр. 336.

intervencióra való jogát. Szentpétervár tehát bármilyen fajta ellenvetés nélkül indíthat háborút a Török Birodalom ellen.⁵³ Az angol külügyminiszter egy Nesselrode által Lieven grófhöz eljuttatott jelentésből értesült a fejleményekről. Canning ezt követően meglehetősen bizalmatlannak mutatkozott Lord Strangford irányában. Kételyeit Lord Granville párizsi angol követhoz írt levelében is kifejezésre juttatta.⁵⁴ A személyváltás a tárgyalások eredményessége szempontjától mindenképpen indokoltnak tűnt. Érdekes azonban utalnunk Lieven gróf megjegyzésére, miszerint Wellington szentpétervári küldetése az angol külpolitikai érdekek megfelelő képviselője mellett a belpolitikai feszültségek enyhítésének eszközeként is szolgált. A katolikusok egyenjogúsításának kérdése kapcsán ekkoriban kialakult heves viták ugyanis az angol politikai elit megosztottságához vezettek. Az emancipációt ellenzők táborának egyik vezéralakja pedig maga Wellington herceg volt.⁵⁵

A Brightonban folytatott előzetes tárgyalások során – a trónváltás okozta átmeneti megtorpanásra reagálva – az angol külügyminiszter biztosította Lieven grófot a London és Szentpétervár között fennálló kapcsolat jellegének változatlanságáról. Mindemellett hangsúlyozta, „[...] *Anglia arra törekszik, hogy még jobban megerősítse a barátságot és a hitet, amely mindkét országot összeköti [...]*.”⁵⁶ Az angol kabinet retorikája, valamint Wellington herceg I. Miklós beiktatási ünnepségére történő delegálása egyértelműen a közeledés irányába mutató gesztusok voltak. Az előkészítő konzultációk és a mindkét fél részéről tapasztalható pozitív visszajelzések összességében megteremtették az érdemi tárgyalások lebonyolításához szükséges feltételeket.

⁵³ Temperley, 1924. p. 68; Stapleton, p. 452.

⁵⁴ Mr. Canning to Viscount Granville, F. O., December 26, 1825. In: (Ed.) Stapleton, pp. 347-348.

⁵⁵ Machin: The Catholic Emancipation Crisis of 1825. The English Historical Review, Vol. 78, No. 308., 1963. pp. 458-482; Davis: Wellington and the "Open Question". The Issue of Catholic Emancipation, 1821-1829. Albion. A Quarterly Journal Concerned with British Studies, Vol. 29, No. 1., 1997. pp. 39-55.

⁵⁶ ВПР. Сер. II. т. 6 (14). Москва, 1985. Док. 120. Личное письмо посла в Лондоне Х. А. Ливена управляющему Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде 9 (21) января 1826 г. стр. 337.

IV. AZ ANGOL-OROSZ TÁRGYALÁSOK MENETE

Canning az angol-orosz tárgyalások megindulásának előzetes feltételeként három követelés teljesítését szabta. Az első kritérium alapján „[...] minden részt vevő hatalom – a törökök és a görögök közötti béke megteremtésére irányuló erőfeszítésekből eredően – deklarálja elhatározását, miszerint nem kezd háborúba.”⁵⁷ A fegyveres intervenció elkerülésének kérdése az angol diplomácia neuralgikus pontját képezte. Canning második feltételként Oroszország és az Oszmán Birodalom hivatalos kapcsolatfelvételét és a konstantinápolyi orosz követség újbóli felállítását határozta meg. Végül a harmadik szempontnak megfelelően „a konferencián részt vevő hatalmak mindegyike nyilatkoztassa ki kormányzatának azon álláspontját, melynek értelmében az általuk birtokolt befolyást saját gyarapodásuk vagy előnyszerzésük érdekében nem fogják érvényesíteni a háborút viselő felek kormányzatai fölött.”⁵⁸ Annak ellenére, hogy a memorandumban felsorakoztatott feltételek elfogadására Oroszország részéről nem került sor, Lieven gróf előzetes közvetítése révén megindulhattak az angol-orosz tárgyalások. Ennek megfelelően 1826 februárjában Wellington herceg – a londoni kabinet hivatalos delegáltjaként – Szentpétervárra érkezett. Az angol követ az új cár beiktatási ünnepségén való részvétel mellett a keleti kérdésben folytatandó konzultációk lebonyolítására is felhatalmazást kapott. A herceg George Canning február 10-én megfogalmazott instrukcióinak megfelelően arra törekedett, hogy az Oszmán Birodalom és Görögország között fennálló konfliktus rendezésében Nagy-Britannia „őszinte segítségnyújtásáról” biztosítsa a cárt.⁵⁹

A legfontosabb angol célkitűzések tekintetében George Canning továbbra is ragaszkodott az 1824-1825 folyamán megfogalmazott elképzeléseihez. Ennek tükrében szorgalmazta a konstantinápolyi orosz követ delegálását; a tárgyaló feleknek a törökök vagy a görögök elleni fegyveres fellépésétől való elhatárolódását; valamint a nagyhatalmi közvetítésből, esetleg annak kudarcából származó anyagi, vagy egyéb előnyök szerzéséről való lemondást. A külügyminiszter Wellingtonnak szánt útmutatásai azonban két új elemet tartalmaztak. Egyrészt Canning a török-görög konfliktus megoldásának részeként kilátásba helyezett egy, a tengeri kereskedelem kérdésében tartandó konferenciát, amelyen Anglia és

⁵⁷ Memorandum on the Conditions on which the Duke of Wellington is to Allow His Majesty's Ambassador to go to a Conference on Greek and Turkish Affairs, and of his View of the Intentions of the Cabinet; also Queries Regarding the Wishes of the Government on Certain Points. London, 26 January, 1826. London, 26 January, 1826. In: (Ed.) Wellington, p. 74.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ The Right Hon. Canning to the Field Marshal Duke of Wellington, 10, February, 1826. In: (Ed.) Wellington, p. 87.

Franciaország mellett Hollandia is képviseltetné magát. Ezen pont ismertetésekor külön hangsúlyozta, hogy a tárgyalásokat mindenképpen Londonban kellene lefolytatni. Másrészt pedig Canning szerette volna, ha a görög ügy átfogó megoldását egy újabb konferencián dolgoznák ki. Utóbbi vonatkozásában szorgalmazta, hogy a rendezés – a szentpétervári találkozótól eltérően – ne csupán az öt nagyhatalom privilégiumaként valósuljon meg, hanem annak kidolgozásában több európai állam is képviseltesse magát.⁶⁰

Az orosz diplomácia alapvető törekvései közé tartozott a birodalom balkáni befolyásának helyreállítása és a Portával történő kapcsolatának normalizálása. Ezen célok elérése érdekében Nesselrode 1826 februárjában új külpolitikai programot indítványozott. Tervezetében kiemelt szerepet kapott a Dunai Fejedelemségek helyzetének rendezése, valamint a tengerszorosok átjárhatóságának biztosítása. A görög szabadságharc esetében hangsúlyozta, hogy a Porta és a felkelők között húzódó konfliktust Oroszország és Nagy-Britannia együttműködésének eredményeképpen kell megoldani.⁶¹ Oroszország lehetőségeinek számba vétele során a külügyminiszter két alternatívát vázolt fel: a fennálló helyzet békés úton történő megoldását és a konstantinápolyi kormányzat elleni háború lehetőségét. Ahogyan Nesselrode fogalmazott: *"[...] a béke állapot, amelyben vagyunk, nem jelentene azonnali viszályt. Oroszország teljesítené a külföldi udvarok kívánságait."*⁶² Azonban komoly dilemmaként jelenik meg, hogy *"[...] tartós lenne-e az Oroszország által ezen feltevés alapján megőrzött béke?"*⁶³ Ellenben, ha a szentpétervári kormányzat a háború mellett foglal állást, lehetőség nyílik arra, hogy *"[...] véget vessünk a vitának, amely már öt éve bonyolítja a kapcsolatunkat nem csupán a Portával, de más európai hatalmakkal is, [...] olyan helyzetbe hoz bennünket, amelybe meg tudjuk menteni érdekeinket. [...] Visszaadjuk Oroszországnak a tiszteletet, amelynek Konstantinápolyban örvendett a (kücsük) kajnardzsi szerződés idején."*⁶⁴

Nesselrode memorandumában az orosz kabinet által alkalmazandó irányelvek bemutatása mellett részletesen elemezte azok hosszú távú következményeit. A potenciális veszélyek mérlegelése során hangsúlyozta, hogy a Török Birodalom legyőzésével járó presztízs ugyan helyreállítaná Szentpétervár nemzetközi tekintélyét, jóllehet *"[...] ezzel az előnnyel szemben állíthatjuk azokat az áldozatokat, amelyeket a háború követel."*⁶⁵

⁶⁰ Uo. pp. 89-90.

⁶¹ Bodnár, 2008. 126. p.

⁶² ВПР. Сер. II. Т. 6 (14). Москва, 1985. Док. 138. Записка упавляющего Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде Николаю I 16 (28) февраля 1826 г. стр. 401.

⁶³ Uo.

⁶⁴ Uo. стр. 402.

⁶⁵ Uo.

Mindazonáltal felhívta a figyelmet arra, hogy az európai nagyhatalmak vonatkozásában az orosz-török háború még jobban elmélyítené az Oroszország keleti politikájával szemben kialakult kontinentális összetartást. A tervezetben hangsúlyos szerepet kapott a londoni kormányzat politikája. Ahogyan a külügyminiszter utalt rá, *„Anglia szándéka nem titok. Kijelentette, hogy érdekei (védelme) képezi politikájának egyetlen szabályát. De ezek az érdekek, látszólag nem kényszerítik arra, hogy szakítson Oroszországgal. Az Oroszországgal való szakítás ugyanis általános háborút vonhatna maga után. Abban a háborúban pedig Oroszország könnyedén biztosítja az Egyesült Államok támogatását, és Anglia attól kezdve indíték és cél nélkül kockáztatja jólétének és hatalmának forrásait.”*⁶⁶ Ennek megfelelően Nesselrode szorgalmazta a Nagy-Britanniával történő szoros együttműködés kialakítását.

Az angol-orosz tárgyalások idején a szentpétervári kormány a nagyhatalmi kooperáció feltételeinek megteremtése mellett a brit ambíciók mérséklésére törekedett. A Wellington herceg által előterjesztett javaslat értelmében London nem csupán a török-görög háborúban, hanem a Porta és Oroszország közötti nézeteltérések rendezésében is aktív szerepet kívánt vállalni. I. Miklós azonban úgy vélte, hogy Szentpétervár és Konstantinápoly viszonyának kérdése kizárólag a két érintett állam hatáskörébe tartozik, ezért elutasította a Nagy-Britannia által felajánlott segítséget.⁶⁷ Canning számára nyilvánvalóvá vált, hogy nem lesz képes minden angol követelésnek maradéktalanul érvényt szerezni, ezért módosított feltételek mellett folytatódtak a tárgyalások.

Az orosz diplomácia az angolokkal folytatott konzultációval párhuzamosan törekedett az Oszmán Birodalommal való megegyezésre. Mivel azonban a Dunai Fejedelemségek ügyében továbbra sem történt változás, a cár 1826 márciusában határozott fellépésre szánta el magát és követelte a bukaresti béke pontjainak végrehajtását. Nesselrode M. Ja. Mincsakihoz intézett levelében részletes utasításokat adott a török kormánnyal szemben alkalmazandó magatartást illetően.⁶⁸ A konstantinápolyi orosz ügyvivőnek küldött legfontosabb instrukció az orosz követelésekhez való konzekvens ragaszkodás volt. A kabinet három lényeges kérdésben kívánt megállapodásra jutni a Portával. Az első a Dunai Fejedelemségek ügye volt. Szentpétervár szorgalmazta Moldva és Havasalföld 1821 előtti status quo-jának helyreállítását és a török csapatok térségből történő kivonulását. A kritériumok között szerepelt még a fejedelmek, valamint a becshli agák szabad megválasztásának biztosítása is. A második pontban foglaltaknak megfelelően az orosz kormány indítványozta a Porta és Belgrád

⁶⁶ Уо. стр. 402.

⁶⁷ Heller, 538. p.

⁶⁸ ВПР. Сер. II. т. 6 (14). Москва, 1985. Док. 142. Управляющий Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде поверенному в делах в Константинополе М. Я Минчаки 5 (17) марта 1826 г. стр. 411-421.

viszonyának rendezését, amely magában foglalta Szerbia autonómiájának és az 1812-es bukaresti békében rögzített privilégiumainak biztosítását. Végül pedig a Porta delegáljon követeket az orosz határhoz, hogy a szentpétervári kabinet által kijelölt meghatalmazottakkal való érdemi egyeztetések során a két állam közötti ellentétek feloldását eredményező megállapodások születhessenek.⁶⁹ Nesselrode hangsúlyozta, hogy az orosz igények „ultimátum jellegű követelések”, ezért a jegyzékben meghatározott feltételek visszautasítása esetén Szentpétervár szankciókat fog alkalmazni.⁷⁰

A Portával szemben tanúsított orosz magatartásban feltehetően komoly szerepet játszott az angol-orosz kapcsolatok megerősödése. Ezt támasztja alá Nesselrode 1826. március 26-án a párizsi, bécsi és berlini orosz követekhez intézett jegyzéke.⁷¹ A dokumentum nagy vonalakban tájékoztatást nyújtott a folyamatban lévő angol-orosz tárgyalásokról és azok legfontosabb céljairól. A két állam között zajló konzultációk vonatkozásában Nesselrode hangsúlyozta: „[...] a cár azt kívánja, hogy a minisztériumi képviselőkkel folytatott megbeszélések során Ön semmi esetre, még egy szóval se szóljon a diplomáciai tájékoztatásban említett görög ügyekről [...]”.⁷² A szentpétervári kabinet ugyanis a brit kormányzattal összhangban arra az álláspontra helyezkedett, hogy az érdemi egyeztetések lezárásig a kontinentális nagyhatalmak informálása szükségtelen és bonyodalmakkal terhes eljárás lenne. Az orosz külügyminiszter azonban kiemelte, hogy amint „[...] ismert lesz számunkra a Porta szándéka, nyílt diplomáciai tájékoztatásban figyelmeztetjük szövetségeseinket, tudomásukra hozzuk a görögországi helyzettel kapcsolatos politikánkat, amelyet célszerűen követünk [...]”.⁷³

Fontos kiemelnünk, hogy a Mincsakinak továbbított pétérvári jegyzék előzetesen Wellingtonhoz is eljutott. Bizonyítékul szolgál erre a herceg március 1-én Nesselrode-hoz intézett levele, amelyben ajánlásokat fogalmaz meg az orosz kabinet követeléseit illetően. Ebben az esetben – ahogyan a korábbi időszakban – is Konstantinápoly és Szentpétervár diplomáciai kapcsolatainak normalizálása képezte az angol külpolitika egyik neuralgikus pontját. Wellington kifogásolta, hogy a Portával szemben felállított igényekkel párhuzamosan az orosz jegyzék nem tett említést a hivatalos képviselő helyreállításáról, amelyre vonatkozóan a szentpétervári kabinet még I. Sándor uralkodása alatt vállalt kötelezettséget. A

⁶⁹ ВПР. Сер. II. т. 6 (14). Москва, 1985. Док. 142. Управляющий Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде поверенному в делах в Константинополе М. Я. Минчаки 5 (17) марта 1826 г. стр. 419.

⁷⁰ Уо.

⁷¹ Уо. Док. 149. Управляющий Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде послу в Париже К. О. Поццо-ди-Борго, посланнику в Берлине Д. М. Алопеусу и Д. П. Татищеву. 17 (29) марта 1826 г. стр. 435-436.

⁷² Уо. стр. 436.

⁷³ Уо.

herceg a következőképpen érvelt: „[...] nem kétséges, hogy a korábbi cár 1823 decemberében felhatalmazta Sir Charles Bagot-ot – Őfelsége előző Ő császári felségének udvarába (delegált) követét – hogy nyilvánítsa ki a Portával való hagyományos diplomáciai kapcsolatok újrалétesítésére irányuló szándékát, mielőtt Ő császári felsége elégtételt kap mindazon pontokban, amelyekről való tárgyalással Lord Strangford-ot bízta meg.”⁷⁴ Pár héttel később Mincsakinak küldött levelében – a herceg által javasolt kiegészítésre vonatkozóan – Nesselrode nem tett említést, ugyanis Wellington ekkora már belátta, hogy az orosz követelések enyhítésére, valamint módosítására irányuló törekvései hiábavalónak bizonyultak és jóváhagyta ultimátumot.⁷⁵

Szentpétervár összességében tehát úgy vélte, hogy a körvonalazódó nagyhatalmi koalíció révén képes lesz nyomást gyakorolni a konstantinápolyi kormányzatra, amely hajlandó lesz alkalmazkodni az Oroszország által támasztott követelésekhez. Nesselrode taktikája sikerrel járt. A Porta májusban elfogadta a feltételeket, és pár hónappal később kezdeményezte a Szentpétervárral való megállapodást.⁷⁶ Az orosz diplomácia dinamizmusa és a brit külpolitika kontrolláló jellege közötti diszharmónia 1826 márciusában az Orosz Birodalom javára billentette a mérleg nyelvét. I. Miklós határozott fellépése a londoni kabinet nyomásgyakorlásával szemben is érvényt tudott szerezni birodalma érdekeinek.

⁷⁴ Wellington to Count Nesselrode, St. Petersburg, 1st (13th) of March, 1826. In: (Ed.) Wellington. p. 168.

⁷⁵ Schroeder, p. 646.

⁷⁶ Törökország érzékelte, hogy alakulóban van egy ellene irányuló nagyhatalmi szövetség, ezért megpróbált közeledni Oroszország felé. Ennek eredményeképpen 1826. október 7-én megkötötték az akkermani konvenciót, amely kimondta, hogy Oroszország gyámságot gyakorolhat Szerbia és a Dunai Fejedelemségek fölött, továbbá engedélyezte az orosz kereskedelmi hajók számára a tengerszorosok szabad használatát. A Porta elismeri Dunai Fejedelemségek saját ellenőrzési jogát és Szerbia belső autonómiáját. Mindemellett megállapodás született arról, hogy a Fekete-tengeren egyik hatalom sem építhet ki katonai támaszpontokat. Erre vonatkozóan lásd: Bodnár, 2005, 76. p; Ormos-Majoros, 50. p; Seton-Watson, p. 298.

V. A PÉTERVÁRI PROTOKOLL ÉS HATÁSA A GÖRÖG ÜGYRE

Az angol-orosz tárgyalások eredményeképpen a két nagyhatalom 1826. április 4-én aláírta a szentpétervári protokollt, amely a szerződő államok török-görög konfliktusban vállalt közvetítő szerepét volt hivatott deklarálni.⁷⁷ A jegyzőkönyvben foglalt ajánlásoknak megfelelően szorgalmazták egy belső ügyeiben független, teljes körű kereskedelmi és lelkiismereti szabadsággal rendelkező görög államnak az Oszmán Birodalom keretein belül történő létrehozását. A nagyhatalmak elképzelése szerint „*Görögország a birodalom tartományát képezné*”, ennek értelmében „*a görögöknek évi adót kellene fizetniük, amelynek összegét közös megállapodás alapján kellene rögzíteni [...]*.” Továbbá „*a két nemzet tagjainak teljes elszeparálása és a további összeütközések [...] megelőzése érdekében*” a nagyhatalmak indítványozták a Görögországban és a hozzá tartozó szigeteken élő török lakosság kitelepítését és tulajdonaik görögök által történő felvásárlását⁷⁸. A harmadik cikkely értelmében a háborús felek közötti békítő tárgyalások Anglia konstantinápolyi követén keresztül, a cár teljes támogatásával zajlana. Abban az esetben pedig, ha a Porta nem fogadja el a protokollban megfogalmazott elveket, „*Őfelsége és Ő császári felsége ragaszkodni fognak a jegyzőkönyv első (cikkelyében) megfogalmazott intézkedésekhez [...] és a béke megvalósítása érdekében minden kedvező alkalmat igénybe fognak venni a két fél (törökök és görögök) feletti befolyásuk kiterjesztésére.*”⁷⁹

A szerződő hatalmak hangsúlyozták: „*szeretnék, hogyha szövetségeseik a jegyzőkönyv által meghatározott megállapodások részeivé válnának.*”⁸⁰ Ezen kívánságukat bizalmas formában továbbították a kontinentális nagyhatalmaknak. A jegyzőkönyv érdekessége, hogy a Porta felé irányuló angol-orosz kezdeményezés kudarcának esetén Szentpétervárnak – egyedül vagy Nagy-Britanniával együttműködve – jogot biztosított a görög ügy vonatkozásában megfogalmazott ajánlások végrehajtására. Ami a területi kérdéseket illeti, azok vonatkozásában a protokoll nem tartalmazott konkrétumokat.⁸¹ Csupán annyi került rögzítésre, hogy „*Őfelsége és Ő császári felsége tartják magukat a továbbiakban a kérdés rendezéséhez szükséges eszközök elfogadásához, csakúgy, mint a terület határaihoz, [...] amelyet Görögország elnevezése alatt javasolni fognak a Portának.*”⁸² Érdeemes azonban

⁷⁷ Bodnár, 2005. 76. p; Jelavich, 1977. p. 48; Mitev – Parvev – Baramova – Racheva, p. 147.

⁷⁸ Protocol of St. Petersburg, 23rd March (4th April), 1826. In: (Ed.) Wellington, p. 59.

⁷⁹ Uo. p. 60.

⁸⁰ Uo. p. 61.

⁸¹ Schroeder, p. 646.

⁸² Protocol of St. Petersburg, 23rd March (4th April), 1826. In: (Ed.) Wellington, p. 60.

kiemelni, hogy az új állam kiterjedését illetően mind angol, mind orosz részről merőben eltérő koncepciókkal rendelkeztek.⁸³

A pétervári protokoll jelentőségének mérlegelésekor több tényezőt kell figyelembe venni. Egyrészt szem előtt kell tartani a dokumentum által kitűzött célok megvalósításának realitását, másrészt meg kell vizsgálni az angol-orosz egyezmény nemzetközi viszonyokra gyakorolt hatását. Az első kérdés vonatkozásában Nagy-Britannia szerepvállalása játszott meghatározó szerepet. A London és Szentpétervár között létrejött szerződés Európa két – mind politikai, mind katonai szempontból – vezető nagyhatalmának szövetsége volt, amely megfelelő befolyással és eszköztárral rendelkezett az európai ügyek és a keleti kérdés eseményeinek formálásához. A jegyzőkönyvben meghatározott szándékok teljesítéséhez szükséges feltételek adottak voltak, azonban a gyakorlatban történő megvalósítására mégsem került sor. A londoni kormányzat ugyanis a Szentpétervárral való együttműködéssel párhuzamosan ragaszkodott sajátos izolációs irányvonalához. Az angol külpolitika ezen kettősége pedig abban nyilvánult meg, hogy a brit kormány elhatárolódott az egyezmény pontjainak abszolválására irányuló kötelezettségvállalás alól. Ebből az aspektusból tekintve az 1826-os protokoll az elvi elképzelések determinálásán túl nem tartalmazott az abban foglalt rendelkezések betartásához szükséges garanciális elemeket.

Másrészről viszont az angol-orosz megállapodás pozitívumaként értékelhető, hogy az addig passzivitásba vonuló kontinentális hatalmak figyelmét ismételten a görög kérdésre fordította. Ausztria korábbi álláspontjának megfelelően továbbra is ragaszkodott a semlegesség politikájához, amelyet a balkáni status quo fenntartásának szükségessége motivált. Ebből adódóan Metternich elhatárolódott a London és Szentpétervár alkotta szövetséghez való csatlakozástól.⁸⁴ Hasonló magatartást tanúsított Poroszország is. Azonban Franciaország már komolyabb érdeklődést mutatott a nagyhatalmi koalíció iránt. A párizsi kormányzat úgy vélte, hogy az angol-orosz kezdeményezés egyrészt reális lehetőséget nyújthat az évek óta húzódó keleti válság rendezésére, másrészt a Görögország pacifikálásában való részvétel kiváló alkalmat biztosíthat Franciaország nagyhatalmi presztízsének növelésére. Mindemellet Párizs számított rá, hogy a Balkánon végbemenő területi változások hatására Oroszország hajlandó lesz támogatni a Rajna vidékre irányuló francia revíziós törekvéseket.⁸⁵ A Párizssal történő hosszas egyeztetéseket követően

⁸³ A területi kérdések vonatkozásában az 1830-as londoni konferencia hozott változást. Az európai nagyhatalmak határ-rendezésre irányuló elképzeléseire vonatkozóan lásd: Temperley, 1923, p. 103; Schroeder, p. 658.

⁸⁴ Mendelssohn-Bartholdy: Die orientalische Politik des Fürsten Metternich. Historische Zeitschrift, Bd. 18, H. 1, 1867. pp. 65-66; Jane, p. 65.

⁸⁵ Schroeder, p. 650.

Oroszország, Anglia és Franciaország 1827. július 6-án aláírta a londoni egyezményt, amely a pétervári protokoll alapján ismételten deklarálta a Portával szemben támasztott követeléseket.⁸⁶ A megállapodás cikkelyeiben a három szövetséges nagyhatalom rögzítette a Görögországgal történő kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatok felvételét, valamint pontosította az Oszmán Birodalom kötelezettségeinek teljesítésére szabott határidőt.⁸⁷ A szerződés titkos záradékában rögzítették, hogy mindhárom félnek joga van a fegyveres beavatkozásra. Mindennek alapján tehát a pétervári egyezmény jelentőségét egy szélesebb körű és mindenekelőtt cselekvőképes nagyhatalmi koalíció létrehozásának megalapozásában kell kihangsúlyozni.

A nemzetközi viszonyokban bekövetkezett változások és a Görögországban zajló politikai konszolidáció megteremtették a fegyveres intervenció végrehajtásához szükséges külső és belső feltételeket. A londoni egyezményben foglalt határidő lejártát követően a három nagyhatalom tengeri blokáddal kívánt Konstantinápolyal szembeni követeléseinek érvényt szerezni. A szövetségesek az 1827. október 20-i navarinói ütközetben győzelmet arattak a Porta felett. A katonai siker azonban a koalíciós partnerek közötti kapcsolat gyengülését eredményezte. A nagyhatalmi intervenció következtében kialakult helyzet ugyanis teret engedett Oroszország Balkánon történő megerősödésének. A Szentpétervárral szemben érzett bizalmatlanság hatására London módosított külpolitikájának irányvonalán. Az angol-orosz együttműködés átmenetileg felbomlott, a görög ügy pedig mind a diplomácia, mind a válságkezelési módszerek vonatkozásában új szakaszába lépett.

⁸⁶ Ormos – Majoros, 50-51. pp.

⁸⁷ Treaty of the Settlement of Greece, 6th July, 1827. In: (Ed.) Wellington, pp. 61-62. A londoni konferencia jegyzőkönyvének teljes szövege megtalálható: Protocol of the Conference held at the Foreign Office, the 12th of July, 1827. In: Papers Relative to the Affairs of Greece. London, J. Harrison and Son., 1830. pp. 177-180.

ÖSSZEGZÉS

A XIX. század első harmadától kezdve az európai diplomácia szerves részét képező keleti kérdés a nagyhatalmak külpolitikájának konstans tényezőjévé vált. A problémahalmaz egyik gócpontját alkotó görög ügyben leginkább érintett nagyhatalom Nagy-Britannia, illetve Oroszország volt. Az adott kérdésben kettejük között fennálló érdekezések – a nemzetközi viszonyok átalakulásával párhuzamosan – egy sajátos együttműködést eredményeztek. Dolgozatom középpontjába Szentpétervár és London kapcsolatának a görög ügy egy adott időszakában (1825-1826) végbemenő átalakulását helyeztem. A téma feldolgozásánál arra törekedtem, hogy a keleti válság kezelésében megfogalmazott angol és orosz koncepciók összehasonlítása révén megvilágítsam a két állam külpolitikai tervezeteiben, valamint a keleti krízis kezelésének módjában megfigyelhető eltéréseket.

Anglia és Oroszország együttműködésének tanulmányozásakor kiemelt figyelmet szenteltem a szövetséges hatalmak tárgyalásainak neuralgikus pontjait képező kérdések elemzésére. A görög ügy vonatkozásában az egyik legmarkánsabban megjelenő problémának a fegyveres intervenció alkalmazása bizonyult. A kérdés vizsgálata során fontos szempontnak tartottam az angol és orosz álláspontok mögött húzódó motivációs tényezők megvilágítását. A beavatkozás vagy benemavatkozás elvéhez való ragaszkodásban mindkét nagyhatalmat sajátos politikai és ideológiai szempontok vezérelték. Ennek megfelelően vált maga az intervenció az adott államok külpolitikájának elméleti, illetve gyakorlati részévé.

A másik fontos szempontnak a válságkezelési mechanizmusok bemutatását tartottam. A London és Szentpétervár által alkalmazott koncepciók között komoly különbségek voltak tapasztalhatóak. Azonban a problémamegoldás terén alkalmazott elvek és módszerek eltérő jellegükből adódóan lehetőséget nyújtottak egymás külpolitikai ambícióinak féken tartására, létrehozva ez által a Nagy-Britannia és Oroszország közötti egyensúlyt. Megállapíthatjuk tehát, hogy a két állam erőviszonyainak kiegyenlítődése teremtette meg London és Szentpétervár keleti kérdésben történő együttműködésének lehetőségét.

Az angol-orosz szövetség kérdésének teljes körű feldolgozása további kutatást igényel. A kormányzati szint mellett érdemes lenne komolyabb figyelmet fordítani a közvélemény külpolitikát formáló erejének vizsgálatára. A vezető sajtóorgánumok tanulmányozása alkalmat adna az adott kérdéssel, problémakörrel kapcsolatban megfogalmazott informális álláspontok megismerésére, amelyek közvetett módon hozzájárultak mind a Foreign Office, mind pedig az orosz Külügyminisztérium (MID) által képviselt irányvonal alakulásához.

FORRÁSOK ÉS FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

Внешняя политика России 19 и начало 20 века, (ВПР) Документы Российского Министерства Иностранных дел. Сер. II. т. 5 (13). Москва, 1982. Док. 122. Записка российского правительства правительствам Австрии, Великобритании, Пруссии и Франции. стр. 308-314.

ВПР. Сер. II. т. 6 (14). Москва, 1985. Управляющий Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде Д. П. Татищеву посланнику в Берлине Д. М. Алопеусу послу в Париже К. О. Поццо-ди-Борго 6 (18) августа 1825 г. стр. 237.

ВПР. Сер. II. т. 6 (14). Москва, 1982. Док. 84. Циркулярная депеша управляющего Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде дипломатическим представителям за границей 4 (16) сентября 1825 г. стр. 262-263.

ВПР. Сер. II. т. 6 (14). Москва, 1985. Док. 92. Д. П. Татищев управляющему Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде, Вена, 4 (16) октября 1825 г. стр. 275-276.

ВПР. Сер. II. т. 6 (14). Москва, 1985. Док. 103. Личное письмо посла в Лондоне Х. А. Ливена управляющему Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде 4 (16) декабря 1825 г. стр. 301-308.

ВПР. Сер. II. т. 6 (14). Москва, 1985. Док. 120. Личное письмо посла в Лондоне Х. А. Ливена управляющему Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде 9 (21) января 1826 г. стр. 334-337.

ВПР. Сер. II. т. 6 (14). Москва, 1985. Док. 138. Записка управляющего Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде Николаю I 16 (28) февраля 1826 г. стр. 393-404.

ВПР. Сер. II. т. 6 (14). Москва, 1985. Док. 142. Управляющий Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде поверенному в делах в Константинополе М. Я Минчаки 5 (17) марта 1826 г. стр. 411-421.

ВПР. Сер. II. т. 6 (14). Москва, 1985. Док. 149. Управляющий Министерством Иностранных дел К. В. Нессельроде послу в Париже К. О. Поццо-ди-Борго, посланнику в Берлине Д. М. Алопеусу и Д. П. Татищеву. 17 (29) марта 1826 г. стр. 435-436.

Protocol of the Conference held at the Foreign Office, the 12th of July, 1827. In: *Papers Relative to the Affairs of Greece.* London, J. Harrison and Son., 1830. pp. 177-180.

Princess Lieven to Metternich, Reval, September 2, 1825. In: *The Private Letters of Princess Lieven to Prince Metternich.* (Ed.) Quennell, Peter. New York, E. P. Dutton & CO., INC., 1938. p. 353.

Copie d'une dépêche réservée aux Représentants de l'Empereur près les Cours de Vienne, de Paris et de Berlin. St. Petersburg, le 6 Août 1825. In: Schiemann, Theodor: *Geschichte Russlands unter Kaiser Nikolaus I.* Bd. I.. Berlin, Druck und Verlag von Georg Reimer, 1904. pp. 608-610.

Mr. Canning to the Earl of Liverpool, Gloucester Lodge., October 17, 1824. In: *Some Official Correspondence of George Canning.* Vol. I. (Ed.) Stapleton, Edward J. London, Longman, Green and CO., 1887. pp. 177-179.

Mr. Canning to the Earl of Liverpool, Seaford, October 25, 1825. In: *Some Official Correspondence of George Canning.* Vol. I. (Ed.) Stapleton, Edward J. London, Longman, Green and CO., 1887. p. 317.

Memorandum of Mr. Canning, Seaford, October 25, 1825. In: *Some Official Correspondence of George Canning.* Vol. I. (Ed.) Stapleton, Edward J. London, Longman, Green and CO., 1887. pp. 313-315.

Mr. Canning to Sir Georg Cockburn [S. d.]. In: Some Official Correspondence of George Canning. Vol. I. **(Ed.) Stapleton, Edward J.** London, Longmans, Green and CO., 1887. p. 321.

Mr. Canning to Viscount Granville, F. O., December 26, 1825. In: Some Official Correspondence of George Canning. Vol. I. **(Ed.) Stapleton, Edward J.** London, Longmans, Green and CO., 1887. pp. 347-348.

The Duke of Wellington to Mr. Canning, Teddesley, December 9, 1825. In: Some Official Correspondence of George Canning. Vol. I. **(Ed.) Stapleton, Edward J.** London, Longman, Green and CO., 1887. pp. 346-347.

Princess Lieven to Earl Grey, Brighton, December 27th, 1825. In: Correspondence of Princess Lieven and Earl Grey. Vol. I. 1824 to 1830. **(Ed.) Strange, Guy Le.** London, Richard Bentley and Son, 1890. pp. 17-19

Friede von Kutschuk Kainardji (10/21. Juli 1774). In: Ausgewählte diplomatische Aktenstücke zur orientalischen Frage. **(Zg.) Strupp, Karl.** Gotha, F. A. Pethes A.-G., 1916. pp. 18-24.

The Right Hon. Canning to the Field Marshal Duke of Wellington, 10, February, 1826. In: Despatches, Correspondence and Memoranda of Field Marshal Arthur Duke of Wellington. Vol. III. **(Ed.) The Duke of Wellington.** London, Albemarle Street, 1871. pp. 85-93.

Protocol of St. Petersburg, 23rd March (4th April), 1826. In: Despatches, Correspondence and Memoranda of Field Marshal Arthur Duke of Wellington. Vol. IV. **(Ed.) The Duke of Wellington.** London, Albemarle Street, 1871. pp. 57-61.

Memorandum on the Conditions on which the Duke of Wellington is to Allow His Majesty's Ambassador to go to a Conference on Greek and Turkish Affairs, and of his View of the Intentions of the cabinet; also Queries Regarding the Wishes of the Government on Certain Points. London, 26 January, 1826. In: Despatches, Correspondence and Memoranda of Field

Marshal Arthur Duke of Wellington. Vol. III. **(Ed.) The Duke of Wellington.** London, Albemarle Street, 1871. pp. 73-75.

Wellington to Count Nesselrode, St. Petersburg, 1st (13th) of March, 1826. In: Despatches, Correspondence and Memoranda of Field Marshal Arthur Duke of Wellington. Vol. IV. **(Ed.) The Duke of Wellington.** London, Albemarle Street, 1871. pp. 167-168.

Treaty of the Settlement of Greece, 6th July, 1827. In: Despatches, Correspondence and Memoranda of Field Marshal Arthur Duke of Wellington. Vol. IV. **(Ed.) The Duke of Wellington.** London, Albemarle Street, 1871. pp. 57-62.

Monográfiák

Bodnár Erzsébet: *A keleti kérdés és a Balkán az orosz külpolitikában a 19. század első felében.* Budapest, Hungarovox Kiadó, 2008.

Creasy, E. S.: *History of the Ottoman Turks. From the Beginning of Their Empire to the Present Time.* Vol. II. London, Richard Bentley, 1856.

Dakin, Douglas: *The Greek Struggle for Independence, 1821-1833.* Berkely, University of California Press, 1973.

Grimsted, Patricia Kennedy: *The Foreign Ministers of Alexander I. Political Attitudes and Th Conduct of Russian Diplomacy, 1801-1825.* Berkely, University of California, 1969.

Hartley, Janet M.: *Alexander I.* New York, Adison Wesley Longman, 1994.

Heller, Mihail: *Orosz történelem.* I. kötet. Budapest, Osiris Kiadó, 1996.

Jane, L. Cecil: *From Metternich to Bismarck. A Textbook of European History, 1815-1878.* Oxford, Clarendon Press, 1910.

Jelavich, Barbara: *Russia's Balkan Entanglements. 1806-1914.* Cambridge, Cambridge University Press, 1991.

Jelavich, Barbara - Charles: *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920.* Washington, University of Washington Press, 1977.

Lane-Poole, Stanley: *The Life of The Right Honourable Stratford Canning Viscount Startford de Redcliffe.* Vol. I. London, Longman, Green and Co., 1888.

Marriott, J. A. R.: *The Eastern Question. A Historycal Study in European Diplomacy.* Oxford, Clarendon Press, 1917.

Empires and Peninsulas. Southeastern Europe between Karlowitz and the Treaty of Adrianople, 1699-1829. (Ed.) Mitev, Plamen – Parvev, Ivan – Baramova, Maria – Racheva, Vania. Berlin, LIT Verlag, 2010.

Ormos Mária – Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren.* Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

Schroeder, Paul: *Transformation of European politics 1763–1848.* Oxford, Clarendon Press, 1994.

The Cambridge History of British Foreign Policy, 1783-1919. Vol. II. 1815-1866. **(Ed.) Ward, A. W. – Gooch, G. P.** Cambridge, University Press, 1923.

Tanulmányok

Bodnár Erzsébet: *Oroszország déli törekvései és a fekete-tengeri szorosok problémája (1700-1774).* In: Két világ kutatója. Urbán Aladár 80 éves. (Szerk.) Háda Béla – Majoros István – Maruzsa Zoltán – Petneházi Margit. Budapest, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 2009. 35-45. pp.

Bodnár Erzsébet: *Oroszország keleti törekvései, 1792-1830.* A Balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában. (Szerk.) Árvay Viktor – Bodnár Erzsébet – Demeter Gábor. Budapest, Hungarovox Kiadó, 2005. 65-77. pp.

Bondár Erzsébet: *Orosz-osztrák együttműködés és vetélkedés a keleti kérdésben a 18. században és a 19. század első felében.* In: Uő: *A keleti kérdés és a Balkán az orosz külpolitikában a 19. század első felében.* Budapest, Hungarovox Kiadó, 2008. 53-73. pp.

Crawley, C. W.: *Anglo-Russian Relations 1815-40.* Cambridge Historical Journal, Vol. 3., No. 1., 1929. pp. 47-73.

Davis, Richard W.: *Wellington and the "Open Question". The Issue of Catholic Emancipation, 1821-1829.* Albion. A Quarterly Journal Concerned with British Studies, Vol. 29, No. 1., 1997. pp. 39-55.

Davison, Roderick H.: *"Russian Skill and Turkish Imbecility". The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered.* Slavic Review, Vol. 35, No. 3., 1976. pp. 463-483.

Machin, G. I. T.: *The Catholic Emancipation Crisis of 1825.* The English Historical Review, Vol. 78, No. 308., 1963. pp. 458-482

Mendelssohn-Bartholdy, K.: *Die orientalische Politik des Fürsten Metternich.* Historische Zeitschrift, Bd. 18, H. 1., 1867. pp. 41-76.

Phillips, Alison W.: *Greece and the Balkan Peninsula.* In: The Cambridge Modern History. The Restoration. Vol. 10. (Ed.) Ward, A. W. – Prothero, G. W. – Leathes, Stanley. New York, The Macmillan Company, 1907. pp. 160-205.

Phillips, Alison W.: *Great Britain and the Continental Alliance.* In: The Cambridge History of British Foreign Policy. Vol. II. (Ed.) Ward – Gooch. Caidge, University Press, 1923. pp. 1-51.

Strakhovsky, Leonid I.: *Alexander I's Death and Destiny.* American Slavic and East European Review, Vol. 4, No. ½., 1945. pp. 33-50

Temperley, Harold: *British Secret Diplomacy From Canning to Grey*. Cambridge Historical Journal, Vol. 6, No. 1., 1938. pp. 1-32.

Temperley, Harold: *Princess Lieven and the Protocol of 4 April 1826*. The English Historical Review, Vol. 39, No. 153., 1924. pp. 55-78.

Temperley, Harold: *The Foreign Policy of Canning, 1820-1827*. In: The Cambridge History of British Foreign Policy. Vol. II. (Ed.) Ward – Gooch. Cambridge, University Press, 1923. pp. 51-119.

Webster, C. K. – Temperley, H. W. V: *British Policy in the Publication of Diplomatic Documents under Castlereagh and Canning*. Cambridge Historical Journal, Vol. 1., No. 2., 1924. pp. 158-169.

Wilson, H. W.: *The Struggle for the Mediterranean*. In: The Cambridge Modern History. The Restoration. Vol. VIII. (Ed.) Ward, A. W. – Prothero, G. W. – Leathes, Stanley. New York, The Macmillan Company, 1904. pp. 620-632.